

Døde sandheder og levende myter

Af Edmund Carpenter

Oversat af Rolf Gilberg. Originaltitel »*Death Truth, Live Myth*«, *European Review of Native American Studies*, 11(2):27-29). (Frankfurt am Main 1997).

Baggrund

Teorien om at paleolitiske folk, særligt magdalienkulturens folk, har overlevet frem til moderne tider i form af eskimoer, blev først foreslået af William Boyd Dawkins i 1866. Han udvidede sin teori i 1874 og 1883. Han sammenlignede magdalienkulturens redskaber, som Christy (1864) og Lartet (1866) har fremlagt, med eskimoernes redskaber, som han kunne læse om hos Ross (1819, 1835), Parry (1821, 1824) og Lyon (1824, 1825). Dawkins bed mærke i at begge folk behandlede gravlagte lig og knogler på uhøjtidelig vis. Han antog, at magdalienkulturens jægere havde fulgt rensdyr og muskusokser nordover i takt med, at istidens is smeltede bort.

I 1889 beskrev L. Testut en paleolitisk hjerneskal – fundet i Chancelade i Frankrig – mere som værende eskimisk end cromagnon i udseende. Snart blev det synspunkt godtaget, at eskimoer, i blod og kultur, nedstammede direkte fra magdalienkulturen. Man betragtede eskimoerne som være blevet »låst fast« på et tidligt evolutionært stade. Så sent som i 1924 udvidede W. J. Sollas denne teori i en populærviden-

skabelig bog, »Oldtidens jægere og deres moderne repræsentanter«.

De amerikanske antropologer Franz Boas og Ales Hrdlicka var uenige med denne teori. De tvivlede på Testuts konklusion og betragtede hans teori som racistisk. Boas og Hrdlicka ledte efter yderligere vidnesbyrd. Der fandtes allerede en hel del oplysninger om eskimoer i almindelighed. Men polar-eskimoerne, verdens nordligstboende folk, havde længe været meget isoleret, og de blev betragtet som noget særligt, en slags levende fossiler. Da den første kontakt mellem dem og den hvide mand fandt sted i 1818, betragtede de sig selv som det eneste folk i verden. De kendte ikke til bue og pil, kajakbygning og -brug, og nogle andre træk som var typiske for eskimokulturen andre steder.

Edmund Carpenter er antropolog og kunsthistoriker. Han har udført feltarbejde blandt arktisk Canada og Alaska. De i denne artikel omtalte portrætbuster var en gave til Qaanaaq Kommune fra Rock Foundation. Edmund Carpenters adresse er: Rock Foundation, 222 Central Part South, New York, New York zip, USA.

I dag tror man, at polareskimoernes forfædre er vandret fra området omkring Mackenzie Flodens udløb i Ishavet til Nordgrønland i forholdsvis sen tid. Vandringen har strakt sig over flere år, og undervejs kan alle gamle mænd være døde af sygdom eller ulykke, og med dem er vigtig teknologisk viden gået tabt om brugen af kajak og bue og pil.

Dette er et tilbageblik med den viden vi har i dag. Tilbage i 1890'erne forblev polareskimoerne et mysterium. Den amerikanske opdagelsesrejsende, flådeofficeren Robert E. Peary, var dengang i kontakt med dem. Han blev derfor bedt om af Boas at invitere en polareskimo som informant med til New York, så man kunne lære mere om dette folk. Peary havde brug for opmærksomhed og bragte 6 polareskimoer med sig til New York i 1897 til fremvisning på en udstilling.

Eskimoer havde været udstillet ved flere lejligheder i Europa så tidlig som i 1600-tallet, for eksempel blev 4 grønlandere bragt til Danmark i 1654 for at blive fremvist for Kongen. London udstillede en flok eskimoer i 1820'erne. Andre eskimoer blev udstillet i New York i 1863 og endnu andre i Chicago 1893. Mindst 3 forskellige eskimogrupper var på turné i Europa i 1870'erne.

En af disse grupper, som kom fra Labrador, mistede alle sine deltagere på grund af sygdom, mens den turnerede i Europa. Dødeligheden var også stor for vesterlændinge, som drog til arktis. For hver eskimo, som blev begravet i Europa eller i USA før år 1900, fandt mange flere europæiske opdagelsesrejsende og hvalfangere deres grav i det arktiske

nord. Alligevel valgte mange vesterlændinge frivilligt at drage nordpå og mange eskimoer at tage sydpå.

I New York fungerede »Peary«s 6 eskimoer som informanter om etnografi og sprog (Kroeber 1899, 1900). Der blev taget antropometriske mål på dem, lavet afstøbninger af deres kropsdeler og modeleret buste af dem. Da 4 af dem døde, blev deres skeletter opmålt, og de blev opduceret, for at se om de indvendig så anderledes ud (Hrdlicka 1910).

Resultaterne fra disse undersøgelser kastede tvivl på Dawkins teori og gav Boas mulighed for at bekæmpe racisme. Alligevel behandlede pressen hele affæren som ren underholdning, showbiz, journalisternes egen forretning. De beskrev ting, som ikke var sket. De undlod at omtale ting, som var sket. De latterliggjorde videnskabsmændene. Hundrede år senere har intet ændret sig.

1897 – 1997

Efteråret 1897 ankom Peary til New York fra Kap York med en 90-100 tons tung meteorjernsten og 6 polareskimoer. Inden der var gået et halvt år, var 4 af dem døde af tuberkulose. En blev sendt tilbage sommeren 1898. Den sidste og yngste, drengen Minik, blev adopteret af en amerikansk familie i New York. Senere tilbragte han en tid (1909-1916) i sit hjemland, men valgte igen at tage til USA, hvor han døde i 1918.

Miniks historie er omhyggeligt fortalt i Rolf Gilberts bog »Mennesket Minik«, mindre korrekt i Kenn Harpers bog »Giv mig min far igen« (Give me my

father's body) og meget overfladisk i Philip Lauritzens bog »Myten om Minik«. Harper synes at have skrevet sin bog med henblik på en spillefilm. Til det formål godtager han sensations avisers omtale af Miniks opdagelse af sin fars skelet udstillet i en montre på Det Naturhistoriske Museum (American Museum of Natural History) i New York. Der er dog intet belæg for, at dette i virkeligheden skete. Men det giver Harper inspiration til bogens titel og den centrale scene i en kommende film.

I 1992 hørte jeg, at nogen havde erhvervet filmrettighederne. Derfor tilskyndede jeg Det Naturhistoriske Museum til at sende knoglerne af de 4 polareskimoer tilbage. Det var museet ivrig efter at gøre, men først måtte der foreligge et formelt krav om tilbagelevering fra slægtninge eller lokale myndigheder. Breve til Thule gav intet resultat.

Museumsinspektør Jørgen Meldgaard fra Danmarks Nationalmuseum og jeg rejste til Nord Grønland og holdt møde med borgmesteren i Qaanaaq, byen, hvor efterkommere af de 4 polareskimoer boede. Alle parter ønskede at undersøge sagen nærmere, men ingen udtrykte interesse for knoglerne. Til sidst, 9 måneder senere, efter aftale med den grønlandske biskop, bad den luteranske kirke i Qaanaaq om at få knoglerne tilbage.

For at spare tid og penge, bad jeg U.S. Air Force om at transportere knoglerne via McGuire militær lufthavn, som ligger nær New York. Fra McGuire går der ugentlige fly til Thule Air Base. Fire buster, som i sin tid var modeleret i natur-

lig størrelse af de levende, og fire små kister, som Det Naturhistoriske Museum havde fremstillet, fyldte kun en halv m³, næppe noget problem for et Hercules fragtfly, som endda ofte fløj halvtom.

Denne simple anmodning fremkaldte latterlige telefonopkald fra base til base på tværs af landet. Den person, som var ansvarlig for fragt i McGuire tog aldrig telefonen, var »lige gået«, eller »talte i en anden telefon«. Til sidste ringede jeg til lufthavnens øverste ledelse. Han tog telefonen.

»Major...« , sagde jeg, »tager ikke sin telefon.« Få øjeblikke senere hørte jeg hendes vrede stemme, som afskar al form for tænkbare hjælp. Så ringede jeg til en assisterende sekretær i luftvåbenets kontor i Washington DC.

»Hvem var Peary?« blev der spurgt.

»Den berømte admiral i den amerikanske flåde!«

»Så er det et flådeproblem. Det er ikke vores knogler, Gamle Mand«, blev der svaret og røret smækket på.

Det Kongelige Danske Luftvåben løste problemet i løbet af få timer. Meldgaard og jeg modtog knoglerne på Thule Basen og rejste videre med dem til Qaanaaq. Knoglerne af Qissuk, Nûktaq, Atangana og Aviaq blev begravet 1. august 1993 på Qaanaaq kirkegård. Den 1. august 1993 var en fantastisk smuk dag, en af de dejligste jeg har oplevet i det arktiske. Qaanaaq ligger på en sydvendt skråning ned til Inglefield Fjorden med udsigt til isbjerger, strandet på en banke ud for byen. Isbjerger flød ensomme ud mod havet. Kajakmænd på fangst kunne ses med det blotte øje på

Qissuk, Miniks far. Foto: American Museum of Natural History 1897.

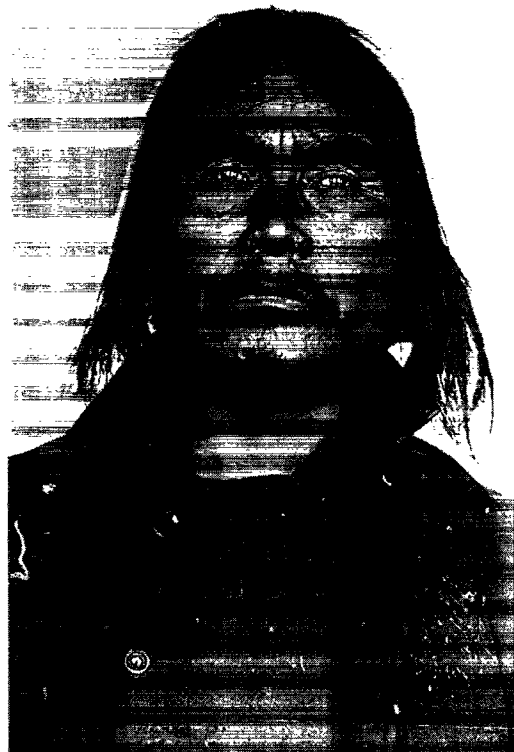
det blanke hav. En dreng øvede sig i kajakroningens vanskelige kunst nær bredden. Unge mennesker var samlet på stranden. Familier pakkede grej i åbne motorbåde for at tage ud til deres sommerpladser.

Alligevel var omkring 100 mennesker mødt op for at deltage i begravelsesceremonien. Fra et kapellignende annex ved kirken blev de små kister båret ind i den lyse moderne kirke, hvis ene side, helt i glas, vender ind mod bjerget; den anden side, også helt i glas, vender mod havet. Kirkegangen flankeret af levende lys. Præsten havde en traditionel luteransk præstekjole på med hvid stiv krave.

Gudstjenesten sluttede med at bære-bærerne bar kisterne ud af kirken til en ventende lastbil. Menigheden fulgte efter lastbilen, som langsomt kørte den halve kilometer til kirkegården med de mange hvide kors og de farvestrålende kunstige blomster. Der var 3 personer, som talte ved bisættelsen: Pastor Hans Johan Lennert, borgmester August Eipe og jeg selv.

Uddrag af Edmund Carpenters tale 1. august 1993 ved gravsætningen på Qaanaqs kirkegård:

Jeg bringer hjertelige hilsner til befolkningen i Qaanaaq fra bestyrelsen og ad-

Nûtaq, Miniks mormors mand. Foto: American Museum of Natural History, 1897.

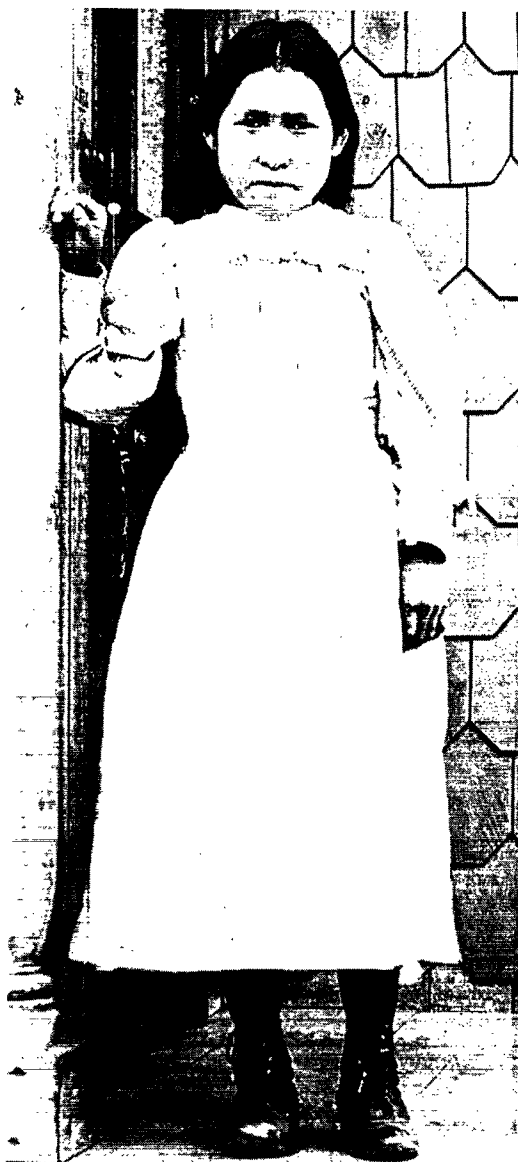
Atagana, Miniks mormor. Foto: American Museum of Natural History, 1897.

ministrationen for det Naturhistoriske Museum i New York. Naturhistoriske museer blev grundlagt i den tro, at alt liv tilhører en fælles orden som styres af et fælles princip. Det er desuden en opfattelse, at videnskab kan bidrage til at forbedre menneskehedens vilkår. For at opnå dette, søger videnskabsmænd oplysninger overalt i verden.

Det var i denne ånd at folk herfra for hundrede år siden besøgte New York. Der bidrog de med viden om deres kultur og tro. De levede ikke længe nok til at forstå vigtigheden af deres bidrag, men det gør vi i dag, og det må vi ikke

glemme. Vi er samlet her i dag til ære for de, som gav deres liv for videnskaben.

Fællesgraven blev så kastet til, og der blev rejst et kors på graven, lagt blomster ved dets fod og sat en bronze plade

Aviaq, Nûtaqs datter. Foto: American Museum of Natural History, 1897.

Qaanaaqs kirkegård med graven for de 4 der døde i Amerika. Foto: Adelai de Menil, 1993.

på, hvis indskrift begyndte med: »De er vendt tilbage...« På dette tidspunkt gav alle hånd til alle. Vi vendte tilbage til byen, hvor vi sad i smågrupper og talte om det, vi netop havde oplevet.

»Hvad synes du«, spurgte min kone Adelaide Miniks sidste overlevende slægtning Qaqqutsiaq, »om at knoglerne er kommet tilbage?«

»Hvis det er, hvad de [museumsfolkene i New York] ønskede, så er det i orden. Hvis de [knoglerne] var blevet, hvor de var [AMNH i New York] så var det også i orden«, sagde han efter en lang pause.

»Må jeg optage på bånd, at du siger det?«

»Nej! Jeg skal snart dø [Han var 94 år] og jeg ønsker ikke, at min stemme bliver tilbage, og der må heller ikke tages fotos af mig. Jeg ønsker intet af mig efterladt efter min død.«

Denne holdning kommer fra traditionelle eskimoers tro på reinkarnation. De betragtede alt liv som værende evigt, udspillet i denne verden og ingen andre.

Den døde, siger de, er altid hos os, reinkarneret i en ny krop. Strenge taburegler sikrer genfødsel. Knoglerne er uden betydning. Lige før Atangana døde i New York foråret 1898, bad hun om ikke at få lagt for store sten på graven, så hun ikke kunne trække vejret. Hun ønskede ikke at blive begravet i jord, og hun ønskede ingen kiste. Nûtaq forlangte at hans kone blev begravet på den måde, hun ville være blevet, hvis de var hjemme.

Reinkarnation versus opstandelse

1822 blev den engelske opdagelsesrejsende William Parry chokeret ved at opdage, at hunde åd af de nybegravede lig. Han blev endnu mere chokeret over eskimoernes manglende reaktion på hans protester. En anden opdagelsesrejsende har fortalt, at han har set et barn lege med et kranium. Ofte har jeg set, ligesom rejsende så det i Arktis indtil for

nylig, menneskeknogler og kranier ligge spredt ved gravpladserne lige uden for lejren.

I kristendommen har man den opfattelse at krop og sjæl forenes i Himlen eller i Helvede. Ligene blev konserveret for at hjælpe med genforeningen. For at forhindre en genforening blev kættere i gamle dage før begravelse brændt eller skåret i stykker og spredt.

De før-kristne polareskimoer troede, at det onde i et menneske forblev i liget, som blev begravet med dets få personlige sager.

Qissuk, Nûktaq, Atangana og Aviaq var ikke kristne, men de, som bød dem velkommen tilbage, var det. Derfor følte jeg, at det var på sin plads med en gudstjeneste, og at de 4 blev begravet på kirkegården. Dette gav mening for de nulevende, for derigennem kunne de forenes med de tilbagevendte.

Hvis jeg blev spurgt om, hvad der efter min mening adskiller eskimoer fra andre folkeslag, jeg kender, så vil jeg svare følsomhed i forholdet mellem mennesker og gaven til at uskadeliggøre unødvendige problemer. Disse dyder blev fuldt ud fremvist ved denne lejlighed. Hele ceremonien var til ære for os. Da jeg spurgte Navarana Harper (tidligere gift med Kenn Harper) om, hvad det lille samfund mente om, hvad der var sket, svarede hun: »De var uberørte!« Jeg er sikker på, at hun havde ret. De ønskede blot at hjælpe os.

Før begravelsen fandt sted havde Emil Rosing (direktør for Grønlands Nationalmuseum), Jørgen Meldgaard (museumsinspektør ved Etnografisk Samling, Danmarks Nationalmuseum),

min kone og jeg et møde med borgmester August Eipe, 3 kommunalbestyrelsesmedlemmer, pastor Lennert og Lise Østerby (kommunaldirektør). På borgmesterkontoret blev busten i naturlig størrelse af Qissuk, Minik, Atangana og Nûktaq overrakt til byen, hvor de fik en værdig plads på kommunekontoret. Busterne så flotte ud.

Jeg foreslog, at vi også skulle forære en buste af Uisaakassak, kendt som »Den Store Løgner«, efter at han havde fortalt i 1898 om, hvad han havde oplevet i New York. Mit forbehold var dog, at den ville ligne borgmester August Eipe. Folk ville så tro, at borgmesteren havde fået lavet en buste af sig selv, hvilket ville være meget ueskimoisk at gøre. August Eipe mente, at man kunne løse det problem uden, at han ville blive hængt ud. Der blev så budt på mad, og hver gæst modtog en lokalt fremstillet tandudskæring i traditionel stil.

Året før havde vi haft et møde med vor vært og hans stab for at tale om tilbagesendelsen og begravelsen af knoglerne.

Deres diplomatiske håndtering af denne sag var eksemplarisk. Indtil dagen før begravelsen, var der mange i byen, som intet viste om disse planer. Forespørgelser udefra blev høfligt ignoreret. Tre udenlandske TV-hold blev mødt med tavshed og blev forsinket, så de løb ud for tid og penge. Kun Grønlands eget TV blev. Begravelsen forblev et anliggende for byen, varmt og værdigt, intet uvenligt ord eller blik. I dagervis efter begravelsen blev vi inviteret på besøg fra hjem til hjem.

Før begravelsen havde vi vist farve-

De ældre ser lysbilleder. Foto: Adelai de Menil, 1993.

lys billeder af 147 farvelagte tegninger lavet i midten af 1890'erne af Albert Operti, Pearys officielle kunstner. Omkring 30 mennesker kom til fremvisningen. Bagefter gik det fra mund til mund og endnu en forevisning blev stablet på benene. Denne gang var forsamlingshuset fyldt med ældre mennesker. Ingen på første række var under 80 år. Både Pearys søn, Kale, og oldebarn, Robert E. Peary II, var tilstede, sammen med Matthew Hensons børnebørn. Nogle foreslog, at der måske også kunne være nogle efterkommere fra Operti, som på trods af sine kun 130 cm's højde blev husket som en stor »skørtejæger«. Navarana Harper råbte: »Alberto!« til den korteste voksne som var tilstede. Han lagde sig på knæene og vraltede frem under latter.

Lysbilledforevisningen lignede en sangfestival. Lokale personer på bille-

derne blev straks identificeret. En tegning angivet som en hvalros i åbent vand nær en klippe gav protester: »Måske en sæl, men i hvert fald ikke en hvalros!« To tegninger af nye grave, hver med en slæde på toppen, en med 5 hunde, en med een hund, gav anledning til diskussion om ofring af hunde, indbefattet at man ofrede uønskede hunde i bytte for gode hunde. Ofring af hunde hos polareskimoerne har så vidt jeg ved ikke før været omtalt.

Jeg var i Paris flere uger senere, da New York Times bragte en artikel om begravelsen på forsiden. Den blev hurtigt gengivet i flere europæiske aviser. I løbet af en uge, i kiosk efter kiosk, kunne jeg finde portrætter af Peary og Minik, som stirrede på mig – fra forskellige aviser, på forskellige sprog, med forskellige bogstaver, men hver gang den samme historie.

Edmund Carpenter modtager borgmester August Eipes tak for busterne. Foto: Adelai de Menil, 1993.

Begivenheden som aldrig fandt sted. Hovedscenen, hvor Minik opdager sin fars knogler på udstilling, forekom kun i pressen. Bag denne opdigtede beretning var der rigtige mennesker og virkelige begivenheder. Ved at lægge lidt til og ved at trække lidt fra kunne pressens journalister manipulere et mytisk drama, som på den ene side ikke ville dø, og som på den anden side ikke havde rod i virkeligheden.

Fra den dag Minik ankom til New York blev han pressens kæledægge. Derefter blev han pressens uvidende men begejstrede redskab. Hans angreb på Peary og Det Naturhistoriske Museum i New York solgte aviser, men der var ingen hjælp for ham selv. Han vendte tilbage til Grønland, og havde

han fundet den kone han søgte, ville han nok være blevet. Senere, da han igen var i New York, syntes han at have mistet virkelighedssansen. Hans livshistorie er sørgelig, men indviklet og modstridende, en del af det virkelige liv.

En god ting, som kom ud af denne sørgelige historie, forblev ubemærket i pressen. Boas og Hrdlicka kunne afvise den teori, som racister elskede, at forskellige indfødte folk var strandet på forskellige stadier i udviklingen.

Den viden vi har fået fra disse 6 polareskimoer modsagde den racistiske teori. Ingen af de involverede levede dog længe nok til at forstå betydningen af dette, men det gør vi, og vi må ikke glemme det.

Præsten taler over de døde, inden kisterne sænkes i jorden. Foto: Adelai de Menil, 1993.

Litteratur

- Christy, Henry [1864]: *Les Cavernes du Perigord*. Paris.
- Dawkins, William Boyd [1866]: *Eskimaux i fl. the South of Gaul*. *Saturday Review*, 6. December. London.
- Dawkins, William Boyd [1874]: *Cave Hunting*. London.
- Dawkins, William Boyd [1880]: *Early Man in Britain*. London.
- Gilberg, Rolf [1994]: *Mennesket Minik (1888-1918)*. 680 p. (Espergærde: ILBE).
- Harper, Kenn [1987]: *Gi' mig min far igen*. 273 p. (Frobisher Bay: Blacklead Books).
- Hrdlicka, Ales [1910]: *Contributions to the Anthropology of Central and Smith Sound Eskimos*. *Anthropological Papers of the American Museum of Natural History*, 5(2): 177-280 (New York).
- Kroeber, Alfred Louis [1899]: *Animal Tales of the Eskimo*. *Journal of American Folklore*, 12(44): 17-23 (New York).
- Kroeber, Alfred Louis [1899]: *Tales of the Smith-Sound Eskimo*. *Journal of American Folklore*, 12(46): 166-182 (New York).
- Kroeber, Alfred Louis [1899]: *The Eskimo of Smith-Sound*. *Bulletin of American Museum of Natural History*, 12:265-327 (New York).
- Lartet, Eduard [1866]: *Lame d'ivoire fossile*. *Les Annales de sciences naturelles*, 5(4).
- Lyon, George [1824]: *The Private Journal of Captain G. F. Lyon*. London.
- Lyon, George [1825]: *A Brief Narrative of an Unsuccessful Attempt to Reach Repulse Bay*. London.
- Parry, William E. [1821]: *Journal of a Voyage for the Discovery of a North-West Passage*. London.
- Parry, William E. [1824]: *Journal of a Second Voyage for the Discovery of a North-West Passage*. London.
- Ross, John [1819]: *A Voyage of Discovery, made under the Orders of the Admiralty, in His Majesty's ship Isabella and Alexander, for the Purpose of Exploring Baffin's Bay, and inquiring into the probability of a North-West Passage*. 252 p. (London: J. Murray).
- Ross, John [1835]: *Narrative of a Second Voyage in Search of a North-West Passage*. Philadelphia.
- Sollas, W. J. [1924]: *Ancient Hunters and Their Modern Representatives*. London.
- Testut, L. [1889]: *Recherches anthropologiques sur le squelette quaternaire de Chancelade (Dordogne)*. Lyon.